

Straff og narkotikaforebygging

En teoretisk oppgave

**BACHELOROPPGAVE (OPPG300)
Politihøgskolen
2013**

Kand.nr : 614
Antall ord: 6000

*«Holdningene til straff
har sammenheng med
den enkeltes
menneskesyn»*

Johs. Andenæs

SAMMENDRAG

Siden 60-tallet har det vært et stadig økende fokus på narkotikakriminalitet. Straffene har blitt skjerpet inn og det er lagt ned en betydelig innsats fra politiets side, ikke minst mot ungdom. Sammenligner man med ungdoms brukermønster, er det vanskelig å se at straffen har den forebyggende effekten man gjerne skulle ønske at den hadde. For noen virker den avskrekkende og hindrer utprøving, andre lokkes av spenningen, mens for de som har kommet inn i et rusmiljø med avhengighet er det mye som tyder på at straffen har liten forebyggende effekt.

Et problem med straffen er at den kan virke stigmatiserende og bidra til at ungdom blir skjøvet lengre vekk fra resten av samfunnet. Dette er i strid med tankegangen om at forebygging bør skje gjennom å stimulere risikoungdoms tilhørighet til resten av samfunnet.

Andre land, blant annet Nederland og Portugal, har forsøkt å helt eller delvis avkriminalisere bruk av narkotika. Sammenligner man bruken i disse landene med Norge og andre land med en mer restriktiv politikk, er det vanskelig å se om straffen har en forebyggende effekt. Man antar at svingningene i bruk skyldes andre faktorer enn politi og straff.

Narkotika er et sammensatt problem uten enkle svar og løsninger. Det er heller ikke gitt at tiltak gjort i et land har samme virkning i andre land med andre forutsetninger.

For politifolk som skal jobbe personorientert inn mot ungdom er det viktig å ha kunnskap om hvordan politiets inngrep og straffereaksjoner virker inn på ungdommene.

INNHALDSFORTEGNELSE

Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	4
Innledning	5
Metode	9
Introduksjon	11
Teori.....	13
Straff.....	13
Litt om straff og narkotikaforbrytelser	14
Stempling og stigmatisering	14
Personorientert forebygging	15
Drøftelse.....	17
Anmeldelser for brudd på narkotikalovgivningen.....	17
Hvordan virker politiets innsats inn på bruken?.....	17
Hvordan kan straffen virke forebyggende?	19
Nedkriminalisering og avkriminalisering i andre land	21
Bøter.....	23
Type reaksjon og tilbakefall	23
Stigmatisering.....	24
Stopp og sjekk-metoden	26
Tvangsmidler som straff.....	26
Det symbolske rundt straffen	27
Avslutning.....	28
Kilder	30
Selvvalgt pensum	32

INNLEDNING

Bakgrunn for valg av problemstilling

I løpet av praksisåret mitt møtte jeg mange forskjellige mennesker. Veldig mange av disse individene ville jeg aldri ha møtt dersom jeg hadde valgt et annet yrke enn politiyrket. Det er særlig en gruppe jeg har tenkt mye på etter at jeg ble ferdig med praksisåret; unge narkotikabrukere. Mange av disse ble pågrepet, ransaket og bøtelagt. Flere møtte jeg igjen kort tid senere, og en god del virket å fortsette sitt narkotikamisbruk upåvirket av politiets inngrep. Det reiste noen spørsmål i meg knyttet til min egen innsats overfor denne gruppen i et forebyggende perspektiv.

Narkotiske stoffer kan være avhengighetskapende og helseskadelige. Hvert år dør det mennesker av overdose i Norge. Det er også kjent at narkotikabruk har sammenheng med en rekke andre straffbare forhold (Andenæs, 1996). Derfor er det for meg som politistudent interessant å fordype meg i dette fenomenet.

Som politi har man flere oppgaver i forhold til denne gruppen lovbrøyttere. Man skal ikke bare gripe inn overfor lovbrudd som er begått, man skal også gjennom sin tjenesteutøvelse forsøke å hindre nye straffbare handlinger.

«Den *forebyggende* arenaen gjenkjennes ved at man går inn med styrket innsats der de byggende strukturene er svake, med andre ord iverksetter tiltak for å rette opp sider ved oppvekstmiljøet som ikke fungerer optimalt»

(Egge, Barland, Ruud & Haaland, 2008, s. 45).

Politiet har flere måter å håndtere rusproblematikk blant unge. Det drives forebyggende arbeid gjennom foredrag i skolen og diverse holdningskampanjer. Man har også mer dramatiske virkemidler, som narkotikaaksjoner på skoler og ransaking av person og hus. I tillegg til å være rene etterforskningstiltak, er det også hevdet en preventiv tanke bak disse inngrepene fra politiets side. Man har også alternative straffereaksjoner, for eksempel ruskontrakt, som gjør at ungdom slipper tradisjonell straff mot at de avgir negative urinprøver over en viss periode.

Jeg tror det er viktig at man som polititjenesteperson av og til stopper opp og reflekter er over situasjonen: Hvorfor gjør jeg som jeg gjør, og i hvilken grad fungerer det? Det er det jeg vil forsøke i denne oppgaven, og forhåpentligvis finner jeg svar som kan hjelpe meg til å ta mer kunnskapsbaserte avgjørelser i tjenesten.

Andenæs (1996) forteller i sin bok om et besøk hos politiet i Chicago på slutten av 60-tallet.

«Det som slo meg... var det kolossale misforhold mellom det høye nivå av teknisk og faglig dyktighet i politiet, og vår mangel på grunnleggende kunnskap om virkningen av straffelov og straffehandhevelse.» (s. 51-52)

Målet mitt med denne oppgaven er å forsøke å rette opp noe av denne skjevheten.

Problemstilling og avgrensning

Min problemstilling er som følger:

I hvilken grad kan straff overfor unge narkotikamisbrukere virke forebyggende?

Jeg vil i oppgaven beskrive og drøfte straffens formål og funksjon og forsøke å sette det inn i et forebyggingsperspektiv. Ungdomstida er på mange måter en brytningstid hvor mye av grunnlaget for voksenlivet legges. I følge Pedersen (1998) er det større sjanse for mer utbredt misbruk dersom man starter tidlig med rusmidler. Dette gjelder både lovlige og ulovlige rusmidler. For politiet er det derfor viktig å fokusere på denne aldersgruppen for å hindre nyrekruttering til rusmiljøene.

Politiet skal forebygge at straffbare handlinger skjer (proaktivt) og reagere på akutte hendelser etter at straffbare handlinger eller ulykker har skjedd (reaktivt). Det er forebyggingseffekten av de reaktive tiltakene i form av straff jeg ønsker å se nærmere på i denne oppgave. Det er en uttalt målsetting at reaksjoner i rettspleien overfor barn og unge skal ha en rehabiliterende virkning (Egge et.al., 2008).

Forforståelse

«Vi kan prøve å møte et fenomen så forutsetningsløst som mulig, men vi kan ikke unngå at vi har tanker om det.»

(Tranøy i Dalland, 2000, s. 80)

Forforståelse er det samme som fordommer (Dalland, 2000). Ved å være bevisst sin egen forforståelse kan man lettere unngå å gå i den fellen at man kun leter etter informasjon som kan bekrefte ens egne tanker på forhånd.

Jeg tror straffen har en forebyggende effekt på mange mennesker. Samtidig virker det som noen ikke lar seg skremme av bøter og fengselsstraff. Overfor personer som har fått et visst avhengighetsforhold til rusmidler, tror trusselen om straff har liten virkning.

Min forforståelse bygger i stor grad på inntrykket jeg har fått gjennom praksisåret i politiet og narkotikadebatten i media. Det gjennomgående inntrykket jeg sitter igjen med er at politiets inngrep virker svært forskjellig overfor ulike typer ungdommer.

Begrepsavklaring

Narkotika

Forskrift om narkotika m.v. inneholder narkotikalistene hvor Helse- og omsorgsdepartementet har listet opp hvilke stoffer som regnes som narkotika. Forskriften er hjemlet i Legemiddeloven. Cannabis og amfetamin er de mest utbredte narkotiske stoffene blant ungdom (Finne Vedøy & Skretting, 2009). Jeg vil derfor konsentrere meg om disse to stoffgruppene i oppgaven.

Ungdom

I oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om ungdom i alderen 15-20 år. Enkelte kilder jeg bruker har en noe annen avgrensning, men jeg har forsøkt å presisere dette underveis.

Straff

Straffebegrepet i denne oppgaven begrenser seg til fengsel og bøter. Det kunne vært interessant å fordypet seg i alternative straffereaksjoner, som bruk av ruskontrakter og oppfølgingsteam. Men det ble det altså ikke plass til i denne oppgaven.

Tvangsmidlene i straffeprosessloven regnes ikke som straff, men jeg vil kort nevne disse i forbindelse med drøfting om straff og stigmatisering.

Narkotikamisbrukere

«Hvis all bruk er forbudt, blir jo all bruk misbruk.»

(Christie og Bruun, 1985, s. 64)

Jeg har valgt å legge denne definisjonen til grunn i oppgaven, og har ikke bare konsentrert meg om en enkelt misbrukergruppe, som for eksempel de tyngste brukerne.

Oppgavestruktur

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. I innledningen har jeg skrevet litt om hvorfor jeg har valgt problemstillingen og hva jeg har med meg av egen forforståelse inn i oppgaven. Der finnes også en avklaring av sentrale begrep jeg har brukt.

Deretter kommer kapittel to, hvor jeg gjør rede for metoden som er benyttet.

Kapittel tre inneholder en kort introduksjon til narkotika og de to stoffene jeg har fokusert på i denne oppgaven.

Kapittel fire er et teorikapittel som danner grunnlaget for drøftingen i kapittel fire.

Til slutt kommer en avslutning hvor jeg har forsøkt å oppsummere mine funn og presentere en del refleksjoner jeg har gjort meg etter å ha jobbet med oppgaven.

METODE

«En metode er således et redskap, en framgangsmåte for å løse problemer og komme fram til ny erkjennelse. Alle de midler som kan være med på å fremme dette målet, er en metode.» (Holme & Krohn Solvang, 1996, s. 14)

Kvalitativ metode

Jeg har valgt å skrive en teoretisk oppgave basert på litteraturstudier. Kvalitativ metode er benyttet. Denne metoden er særlig egnet til å fange opp opplevelser og meninger som ikke nødvendigvis kan måles eller tallfestes (Dalland, 2000).

Det er en del litteratur om temaet og jeg ønsker gjennom litteraturstudie å få innsikt i tidligere forskning på området for å kunne besvare problemstillingen min.

Litteratursøk

For å finne litteratur har jeg blant annet søkt i BIBSYS med søkeordene ”ungdom”, ”narkotika”, ”forebygging”, ”straff” og ”politi”. Tidsskrifter er stort sett funnet ved å søke i den nordiske tidsskriftdatabasen Idunn. Statistikk er i hovedsak hentet fra nettsidene til Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) og Statistisk sentralbyrå (SSB). Det er også hentet tall fra internasjonale forskningsrapporter.

Valg av litteratur

Oppgaven støtter seg hovedsakelig på norsk og svensk litteratur, bortsett fra enkelte artikler fra andre land i Europa og USA. Forskning i Sverige lar seg i stor grad overføre til norske forhold da vi har relativt lik kultur og lovgivning. Selv om det ikke hadde gitt den samme overføringsverdien, kunne jeg nok med fordel ha tatt med mer internasjonal litteratur for å utvide kildegrunnlaget. Samtidig var det nødvendig å foreta en avgrensning med tanke på oppgavens omfang.

Primærkilder og sekundærkilder

Primærkilden er den opprinnelige kilden, mens når forfattere siterer andre regnes det som en sekundærkilde (Dalland, 2000). For å få mest mulig nøyaktige data har jeg forsøkt å i størst mulig grad bruke primærkilder. Sekundærkilder er brukt der jeg av ulike årsaker ikke har hatt tilgang til primærkilden.

Kildekritikk

Jeg har prøvd å være kritisk til valg av litteratur. Mye av litteraturen er pensum på Politihøgskolen og har således vært gjennom en form for kvalitetskontroll. Jeg har også fått hjelp fra forskningsavdelingen og biblioteket for å finne relevante og pålelitelige kilder utenom pensumlitteraturen.

INTRODUKSJON

Narkotika

Selve ordet narkotika kommer fra det greske ordet *narke*, som betyr «bedøvelse». Bedøvende er en passende beskrivelse av virkningen flere narkotiske stoffer har.

«Økningen i narkotikabruk har vært vist både i registrerte saker og selvrapportert bruk for unge i alderen 15 til 20 år. En økning i bruken må derfor antas å være reell, og ikke bare skyldes politiets prioritering.» (Egge et.al, 2008, s.21)

Bruk og besittelse av narkotika er kriminalisert i legemiddeloven § 24:

«Det er forbudt uten lovlig adkomst å være i besittelse av eller å bruke narkotika»

Bestemmelsen har en strafferamme på 6 måneders fengsel etter legemiddeloven § 31 2.ledd.

Straffeloven § 162 omhandler blant annet kjøp, salg og innførsel av narkotika og har i ytterste konsekvens en strafferamme på 21 års fengsel jfr. tredje ledd.

I 2010 ble 1411 ungdommer mellom 15 og 20 år siktet for brudd på narkotikalovgivningen.¹

I 2011 ble det registret 262 narkotikarelaterte dødsfall.²

¹ Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2012-03-28-15.html

² SIRUS, <http://sirus.no/nor/Nyheter//Narkotikad%C3%B8dsfall+i+Norge+2011%3A+Ingen+nedgang.d25-SMRzWWi.ips>

Cannabis

Cannabis er en fellesbetegnelse på narkotiske stoffer som utvinnes fra hamp-planten *Cannabis sativa* (Kjeldsen, Sundvoll & Øiseth, 2009). Planten inneholder over 400 kjemiske forbindelser, hvorav 80 er cannabinoider. Flere av cannabinoidene har hallusinogene egenskaper. Den mest kjente av disse er tetrahydrocannabinol, bedre kjent som THC.³ De tre vanligste produktene av *Cannabis sativa*-planten er marihuana, hasjisj og cannabisolje.

Det er mest vanlig å røyke cannabis blandet med tobakk. Siden det ikke er vannløselig er det begrenset med andre inntaksmåter, men det kan blant annet spises.

Amfetamin

Amfetamin er et sentralstimulerende stoff. Det vil si at det stimulerer aktiviteten i sentralnervesystemet. Stoffet er syntetisk og ble fremstilt for første gang i 1887. I mellomkrigstiden ble det regnet for å være et vidundermiddel innen medisinen, brukt mot trøtthetsproblemer og som slankemiddel. Amfetamin kan inntas ved injisering, spising, drikking eller sniffing (Kjeldsen, Sundvoll & Øiseth, 2009).

³ Store norske leksikon, <http://snl.no/cannabis>

TEORI

Straff

Johs. Andenæs (1976) definerer straff slik.

«Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde »

(s. 352)

I motsetning til tidligere tider, regner man ikke gjengjeldelse og hevn for å være straffens formål, men gjenoppretting og rehabilitering:

«..formålet med straffen må være å styre atferd i fremtiden. Som straffens formål og virkninger fremholder departementet (...) de individualpreventive og allmennpreventive virkninger, samt straffens evne til å opprettholde den sosiale ro.»

(Ot. prop. nr. 90, 2003-2004, s 20)

Det er to hovedretninger når man snakker om hva som er straffens formål. Man skiller gjerne mellom de absolutte og de relative straffeteorier (Andenæs, 1996). De absolutte straffeteorier vektlegger først og fremst en oppnåelse av rettferdighet i form av gjengjeldelse. En eventuelt forebyggende effekt er en «velkommen sidevirkning» (Andenæs, 1996, s. 11).

De relative straffeteorier har en annen hensikt enn å gjengjelde den straffbare handlingen. Her er tanken at straffen skal føre til at gjerningsmannen ikke ønsker å begå nye straffbare handlinger. Dette kalles individualprevensjon. I tillegg ønsker man også at straffen skal virke avskrekkende på andre; gjennom at gjerningsmannen straffes skal samfunnet forøvrig avstå fra å begå lovbrudd når de ser hvilke konsekvenser det får. Man snakker da om allmennprevensjon (Kippe & Seiersten, 2010). I forbindelse med bekjempelse av narkotikakriminalitet bruker man først og fremst straff av de allmennpreventive hensyn. (Andenæs, 1996)

Gjennom å straffe har man altså et mål om å forebygge at både forbryter og allmennhet skal avstå fra å begå straffbare handlinger. (Fredriksen, 2011)

Straff kan også føre til at det kan skape gode vaner, noe som kanskje er særlig relevant i vegtrafikklovgivningen. Straff kan også ha en viss moralskapende virkning (Kippe & Seiersten, 2010).

Litt om straff og narkotikaforbrytelser

Den vanligste straffereaksjonsmåten mot narkotikaovertrедelser var i 2011 forelegg (69%), mens 10% endte med ubetinget fengsel⁴.

Et gjennomsnittlig forelegg for narkotikaforbrytelse var samme år 5274 kr (bot ved dom 7206 kr)⁵.

Stempling og stigmatisering

Selve ordet *stigma* kommer fra gresk, det betyr «sårmerke» eller «sår». I middelalderen ble det brukt et begrep, stigmatisasjon. Det ble brukt om fromme personer som fikk sårmerker på samme steder som Jesus. Frans av Assissi er et eksempel på det. Senere ble stigma brukt om et vanærende merke eller stempel, for eksempel ble forbrytere brennmerket (Hauge, 2007).

Innenfor samfunnsvitenskap i dag bruker man uttrykket mest om «..den usynlige merking som består i at noen utpekes som vanæret.» (Hauge, 2007, s. 300)

Det brukes også mer i tråd med tidligere betydninger; at en gir seg til kjenne gjennom en annen eller preges av hans kjennetegn (Hauge, 2007).

Stempling og stigmatisering blir gjerne brukt om hverandre. Hauge (2007) sier dette forholdet mellom disse to:

«Stemplingen innebærer at man defineres som avviker, mens stigmatiseringen innebærer at man opplever seg selv som avviker og går inn i avvikerrollen.» (s.300)

Avvik kan defineres på mange måter og er alltid sosialt bestemte (Hauge, 2007). Gjennom å kriminalisere visse handlinger har myndighetene satt en grense for hva som regnes som

⁴ Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2013-01-24-32.html

⁵ Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab/tab-2013-01-24-44.html

akseptabel atferd og hva som ikke er det. Lover og regler er til for å holde ro og orden og beskytte visse goder og interesser, for eksempel liv og helse eller formuesgoder. Gjennom lovgivningen har myndighetene sagt at narkotika er straffbart. Brudd på disse bestemmelsene vil da innebære en form for avvik. Strafferetten er en formell form for stempeling av avvikere, men det kan også skje i uformelle former.

«Å gå inn i rollen som avvikler, eller å overta de andres bilde av en som avvikler, er sluttresultatet på en lang prosess – som ofte betegnes som stigmatiseringsprosessen.»
(Hauge, 2007, s. 306)

Personorientert forebygging

«Å forebygge vil si å være i forkant og forhindre at noe negativt skjer.»
(Myhre Lie, 2011, s. 21)

Politiets forebyggende arbeid er hjemlet i bl.a. Politiloven §1 hvor det står at politiet skal drive forebyggende virksomhet. Politiinstruksen har også elementer av forebygging:

«I ethvert tilfelle gjør politiet best nytte for seg hvis det på forhånd lykkes i å forebygge eller avverge lovbrudd eller ordensforstyrrelser.»
(Politiinstruksen § 2-1)

I følge Myhre Lie (2011) har politiet endret sin måte å jobbe forebyggende på de siste årene. Fra å rette arbeidet inn mot ungdom generelt, velger man i dag i større grad å satse på det man kaller for risikoungdom.

Personorientert forebygging retter seg inn mot de bakenforliggende årsakene til at personer gjør kriminelle handlinger (Myhre Lie, 2011).

«Politiets personorienterte arbeid handler om å avdekke og analysere ungdomsmiljøer som begår eller har stor risiko for å begå kriminalitet»
(Myhre Lie, 2011, s. 61)

Politiets kan jobbe personorientert ved å skaffe seg oversikt over diverse ungdomsmiljøer og gjennom kjennskap til disse lokalisere ungdom som står i fare for å utvikle en kriminell

løpebane. Oppsøkende arbeid og samarbeid med barnevern og skole er stikkord i det personorienterte politiarbeidet (Myhre Lie, 2011).

DRØFTELSE

Anmeldelser for brudd på narkotikalovgivningen

Jeg har hentet inn tall fra politiet om antall anmeldte narkotikasaker og forsøkt å danne meg et bilde av politiets innsats mot narkotika de siste årene. Deretter har jeg sett på selvrappoteringsundersøkelser fra Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS), som kan gi en god pekepinn på hvor mye narkotika som brukes blant ungdom i Norge. Jeg har forsøkt å finne sammenhenger mellom disse to statistikkene.

Tabellen under er hentet fra Larsson (2011) og viser utviklingen i anmeldte narkotikasaker fra 1993-2010:

1993	1994	1995	1996	2000	2001	2003	2004	2009	2010
12714	13550	21435	25009	40730	46251	36657	37259	39280	45397

Som tabellen viser, har det vært en jevn økning i antall anmeldelser. Størst økning skjedde på slutten av 90-tallet. Nedgangen i 2003 skyldes i stor grad en dreining i politiet, hvor man ønsket å tone ned innsatsen mot brukerne og heller satse på de som drev med organisert kjøp og salg (Larsson, 2011).

Så og si alle narkotikasaker anmeldes av politiet selv. Hvor mange saker som kommer med i statistikken er med andre ord i stor grad et bilde på politiets innsats (Larsson, 2011).

En mulig feilkilde i statistikken ovenfor kan være at personer som blir tatt anmeldes for både kjøp, bruk og besittelse, og man vil dermed få flere saker (Larsson, 2011).

Hvordan virker politiets innsats inn på bruken?

SIRUS har gjennomført undersøkelser om rusmidler blant ungdom fra 1968-2008 (Finne Vedøy & Skretting, 2009). Resultatene fra disse undersøkelsene viser at det ved begynnelsen av 90-tallet var i underkant av 5% av norsk ungdom mellom 15 og 20 år som oppga at de hadde brukt cannabis i løpet av de siste 6 måneder. Sent på 90-tallet økte prosentandelen opp til 10%, mens den i 2008 var nede i ca. 6%.

Trenden er den samme om man ser på ungdom som oppga å ha brukt cannabis noen gang. Mens det sent på 90-tallet var i underkant av 20% som oppga å ha brukt cannabis noen gang, var andelen ned i overkant av 10% i 2008.

Kort oppsummert kan man derfor si at bruken av cannabis økte i løpet av 90-tallet, men at den gikk ned igjen fram mot 2008.

Utviklingen er den lik hvis man ser på amfetamin: ca. 1% av ungdommene oppga i 1990 at de hadde brukt amfetamin noen gang. Dette økte jevnt i løpet av 90-tallet, og i 1999 var prosentandelen opp i 4,5. Deretter sank andelen og i 2008 oppga i underkant av 2% at de hadde prøvd amfetamin noen gang.

Det er vanskelig å se noen sammenheng mellom politiets innsats og reaksjoner overfor narkotikamisbrukere og den oppgitte bruken. Analyser gjort i Sverige har den samme konklusjonen:

«Generelt visar analyserna inte några tydliga samband mellan polisens insatser å ena sidan och utvecklingen av narkotikamissbruk å den andra»

(Granath, Svensson & Lindström, 2003, s. 34)

Når det er så vanskelig å finne en sammenheng mellom straff og ungdoms narkotikabruk, er det naturlig å se om det kan være andre faktorer som har større innvirkning. Sosiale forhold, kultur og trender i samfunnet kan være noen tenkelige forklaringer. Jeg vil ikke gå nærmere inn på disse faktorene da det blir på siden av min problemstilling.

Hvordan kan straffen virke forebyggende?

Hvis det er slik at straffen har en allmennpreventiv funksjon, kan man spørre seg hva det er med straffen som gjør at man avstår fra å begå straffbare handlinger. Andenæs (1996) trekker særlig fram tre punkter jeg ønsker å nevne i denne sammenhengen:

1. Hvor lang er straffen?
2. Hvor stor mulighet er det for å bli oppdaget? (oppdagelsesrisiko)
3. Hvilke sosiale konsekvenser vil det få for gjerningsmannen hvis lovbruddet blir oppdaget

Strafferammen for narkotikaforbrytelser har økt kraftig siden 60-tallet. I 1964 økte maksimumsstraffen fra seks måneder til to år. I 1968 ble den øket til seks år, før den ble satt til 10 år i 1972. Videre ble strafferammen hevet til 15 år i 1981. I 1984 fikk vi dagens nivå, som er 21 års fengsel. Norge er moderate på straffeutmåling i internasjonal målestokk, men et av de strengeste i verden på narkotikalovbrudd (Andenæs, 1996).

Det er rimelig å anta at oppdagelsesrisikoen har mer å si enn straffens lengde (Andenæs, 1996). I mange sammenhenger vil gjerningsmannen gjøre en vurdering av potensielt utbytte av den straffbare handlingen opp mot risikoen for å bli oppdaget. Det er særlig praktisk å tenke slik i forhold til vinningskriminalitet. Litt annerledes stiller det seg når man snakker om forbrytelser hvor man ikke nødvendigvis har vinnings hensikt i form av økonomisk gevinst. Da er det en del andre faktorer som gjerne spiller inn, som for eksempel ved voldsforbrytelser og drap. Personen er gjerne så sint eller på annen måte følelsesmessig engasjert at han eller hun ikke gjør seg tanker om oppdagelsesrisiko og flere år i fengsel.

Narkotikakriminaliteten kan ha andre faktorer. Både cannabis og amfetamin er avhengighetskapende (Waal, 1984). Et sug etter rusen kan føre til at straff og oppdagelsesrisiko blir et underordnet tema for den som vurderer å bruke stoffet.

I grupper, og kanskje særlig i ungdomsmiljøer, kan det også oppstå gruppepress. Når jointen går runden i røykeringen, skal man være en sterk ungdom for å sende den videre uten å ta seg et trekk. Betydningen av gruppepress kan neppe undervurderes. Dette har blitt nevnt flere

ganger i forbindelse med bruk av ruskontrakter. Ungdom som opplever røykepress kan ”skyldes” på at de avgir prøver for tida, og kan dermed avstå fra å røyke⁶.

Om oppdagelsesrisiko må det også nevnes at ungdomstida er ei brytningstid med utprøving og eksperimentering. I tillegg er mange unge spenningsøkende, noe som gjør at oppdagelsesrisikoen ikke nødvendigvis er noe negativt, men en ekstra spennende side ved det å ruse seg.

Risikoen for å bli straffet gjør at en del avstår fra å prøve narkotika. Det vil også gjøre at terskelen blir høyere for å skaffe til veie stoff (Andenæs, 1996).

«Selv om nettopp det forbudte kan ha en særlig tillokkelse, især i enkelte ungdomsmiljøer, er det derfor rimelig å regne med at kriminalisering fører til at færre kommer i kontakt med narkotika.»

(Andenæs, 1996, s. 79)

For de som allerede har prøvd narkotika og blitt avhengig, er det vanskeligere å argumentere for straffens virkning:

«For den som kommer inn i et narkotikamiljø og blir avhengig av stoff, vil lovens straffetrussel bety lite»

(Andenæs, 1996, s 79)

Som siste punkt nevner Andenæs (1996) sosiale konsekvenser ved å bli straffet for et lovbrudd. Ved enkelte seksuallovbrudd og også en del økonomiske forbrytelser er det åpenbart at man står i fare for å miste sitt gode navn og rykte. En prest som blir avslørt for å ha misbrukt mindreårige gutter kan stå som et relativt klart eksempel. Når det kommer til ungdom og narkotika, kan man tenke seg at loven ikke er like effektiv på samme vis. Visst kan en miste ansikt blant de andre ”sunne” ungdommene dersom en blir pågrepet med narkotika på skolen. Samtidig viser forskningen at unge narkotikamisbrukere ofte har atferdsproblemer og sliter i skole og arbeidsliv (Pedersen, 1998). Det er derfor ikke

⁶ <http://www.as.kommune.no/tilbud-om-ruskontrakt.4837141.html>

nødvendigvis slik at disse ungdommene føler at de har så fryktelig mye å tape rent sosialt. Mer om identitet i kapitlet om stigmatisering.

Som nevnt over er det flere sider ved straffen som spiller inn hvis man skal se den i et forebyggingsperspektiv, og man kan oppsummere med Andenæs:

«Straffens betydning for lovlydigheten stiller seg meget forskjellig etter hvilket område det gjelder.» (Andenæs, 1996, s 62)

For narkotikaforbrytelser gjelder ikke nødvendigvis de samme mekanismer som for andre typer lovbrudd. Man kan heller ikke se utelukkende objektiv på de ulike elementene.

«Det avgjørende for prevensjonsvirkningen er ikke det objektive, høyden av straffenivået eller størrelsen av oppdagelsesrisikoen, men hvilke forestillinger folk gjør seg om dette. Det er psykologiske virkninger man ønsker å oppnå ved straffebestemmelser og rettshåndhevelse, og forandringer som ikke blir kjent blant dem som straffetruslene retter seg mot, vil ikke bety noe for prevensjonen.» (Andenæs, 1996, s 55)

Nedkriminalisering og avkriminalisering i andre land

«Det er bare når man står overfor nykriminalisering eller avkriminalisering, altså innføring av nye eller avskaffelse av bestående straffebud, at en har mulighet for å registrere den totale virkning av et straffebud. » (Andenæs, 1996, s. 60)

Nederland

Nederland avkriminaliserte bruk av cannabis allerede i 1976 (Reinås, 2003). Det er nærliggende å undersøke hvorvidt dette hadde noen innvirkning på bruken av narkotika. Det er flere som har tatt til orde for å innføre en mer liberal narkotikapolitikk også i Norge.

I Nederland får man kjøpt hasj og marihuana i såkalte ”coffeshops”. De er etablert for lage et skille mellom såkalte ”soft drugs” og ”hard drugs”. Soft drugs, som omfatter blant annet hasj og marihuana, kan kjøpes i mindre mengder på disse coffeshopene. Man har ikke blitt kvitt alle problemene av den grunn: Enkelte utsalgssteder selger også tyngre og ulovlige narkotiske stoffer, og en del av hasjen som selges kommer fra kriminelle kilder (Reinås, 2003).

Jevnt over har det vært høyere bruk av cannabis i Nederland enn i Norge (Reinås, 2003 og ESPAD, 2007).

Portugal

Portugal opphevet man forbudet mot all bruk av narkotika i 2001 (Greenwald, 2009). Man valgte å bruke termen ”avkriminalisering”, ikke ”legalisering”. I tillegg til å avkriminalisere bruk, ble det også tillatt å være i besittelse av mindre mengder stoff.

Før avkriminaliseringen oppga ca. 26% av ungdommene mellom 16 og 18 år i Portugal at de hadde prøvd cannabis i løpet av livet. I 2006 var det litt over 19%. En tilsvarende nedgang var det for amfetamin. For eldre ungdommer (18-24 år) var det noe økning i en del narkotiske stoffer (Greenwald, 2009).

Oppsummert kan man si at det etter avkriminaliseringen ikke ble noen dramatisk økning i narkotikabruken blant unge. Sammenligner man med trender og andre land i Europa var bruken stort sett den samme eller litt lavere enn før man opphevet straffetrusselen ved bruk av narkotika i Portugal (Greenwald, 2009).

Etter å ha undersøkt virkningen av avkriminalisering i andre land, er det lite dekning for å si at trusselen for straff har særlig innvirkning på narkotikamisbrukets omfang (Andenæs, 1996). Følgende tabell fra ESPAD (2007) viser prosent av skoleelevene som har oppgitt at de har brukt cannabis noen gang. Jeg har kun tatt med et utvalg av landene som undersøkelsen omfatter.

Frankrike	31	Frankrike, Storbritannia og Tyskland kommer alle høyt opp på listen til tross for at de har en strengere narkotikapolitikk enn for eksempel Nederland og Portugal. Tall fra USA og Australia viser det samme også utenfor Europa (Reinås, 2003). Undersøkelsene viser en svingning i tallene som synes å komme uavhengig av narkotikapolitikken som føres. Man kan altså anta at svingningene blant annet skyldes trender i samfunnet for øvrig, snarere en grad av trussel om straff (Reinås, 2003)
Storbritannia	29	
Nederland	28	
Tyskland	20	
Portugal	13	
Sverige	7	
Norge	6	

Narkotika og frihetsberøvelse

De aller fleste brudd på narkotikalovgivningen ender med bøter. Det gjelder ikke alle. I 2011 ble omtrent 10% av narkotikasakene avgjort med ubetinget fengsel. Blant disse finnes også en del ungdommer. De fleste dommene er korte, stort sett under 90 dager (Larsson, 2011).

Mens lovbryster sitter inne er vedkommende forhindret fra å begå straffbare handlinger, såkalt *inkapasitering* (Fredriksen, 2011). Dette er en forebyggende effekt ved fengselsstraffen som delvis faller bort, all den tid narkotika i norske fengsler er et kjent problem. (Andenæs, 1996)

Fengslene tilbyr ulike rusbehandlingstilbud og programmer. Som nevnt er mange av disse dommene korte. Likevel kan det være en inngangsport til å starte behandling for rusmisbruk som kan fortsette etter endt soning. Og selv om mange innsatte klarer å skaffe seg narkotika i fengselet, er det på mange måter lettere å holde seg rusfri på innsiden av murene enn ute i det fri.

Bøter

Som nevnt straffes de fleste unge narkotikabrukerne med bøter. En spørsmål man kan stille seg er hvor effektiv denne straffereaksjonen er. Det er liten tvil om at en bot på noen tusen kroner svir for en ungdom. På en annen side: hvem betaler for bøkene? Ungdommen selv eller foreldrene? Dersom foreldrene betaler, er det lite trolig at straffen har noen særlig forebyggende effekt. Det er også nærliggende å tenke at rusavhengige ikke vil slutte å være avhengige etter å ha fått bot eller forelegg. Boten betyr at man får dårligere økonomi, noe som kan generere mer vinningskriminalitet (Andenæs, 1996).

Type reaksjon og tilbakefall

Andenæs (1996) peker på at det er liten sammenheng mellom type reaksjon og tilbakefallsprosenten. Det gjelder fengsel, betinget og ubetinget, og bøter. Det ser heller ikke ut som det har noe særlig å si om straffen er sonet i gammeldags eller moderne institusjon . Det er i følge Andenæs mer relevant å se på lovbrysterens personlighet, bakgrunn og sosiale miljø (Andenæs, 1996).

Stigmatisering

«Stigmatiseringen kan føre til at ungdommen og de som identifiserer seg med ham, blir skjøvet ytterligere inn i et avviksmønster. Stigmatiseringen bekrefter overfor den unge at vedkommende ikke hører hjemme i det lovlydige ungdomsmiljøet, og forsterker dermed tilhørigheten til det kriminelle miljøet.»

(Myhre Lie, 2011, s. 89)

Gjennom de formelle straffereaksjonene bidrar vi til å forsterke skillet mellom avvikeren og resten av samfunnet. Man kan si det er en form for stempeling. Som nevnt i teorikapitlet, vil man kunne tilegne seg denne ”rollen” man stemples til, og dermed bli stigmatisert. Man tar til seg rollen og begynner å leve etter den.

Straffen skal ha en allmennpreventiv virkning. Bruker man kun allmennprevensjon som begrunnelse, vil man kunne få et etisk dilemma da man på mange måter bruker den unge narkotikamisbrukeren som eksempel for å skremme andre.

«En straff som ikke har til formål å forbedre eller uskadeliggjøre lovovertrederen selv, men å understreke kravet til lovlydighet, betyr å ofre ham for samfunnsnyten.»

(Andenæs, 1996, s. 23)

Det er derfor ikke uten bivirkninger man straffer unge narkotikamisbrukere fordi det gjør noe med selvbildet og identiteten deres. Man kan derfor oppnå uønskede effekter av straffen som virker mot sin hensikt sett fra et forebyggende ståsted.

En av konsekvensene ved at personer og handlinger stemples som avvikende, er at vedkommende blir skjøvet lenger inn i rollen som avviker (Hauge, 1993). Dette får konsekvenser både for person og samfunn.

«Overført på kriminologien innebærer dette at det å bli utpekt som kriminell kan føre til en endring i selvbildet. Fordi ”de andre” ser på en som kriminell, vil man kunne begynne å se på seg selv på samme måte. Og dersom man aksepterer at man er kriminell, vil også mange av motforestillingene mot kriminalitet falle bort.»

(Hauge, 1993, s 100)

Hauge (1993) bruker den unge tyven som eksempel. Han starter gjerne med å stjele for å vise kameratene hvor modig han er. Gjennom at man i egne og andres øyne blir oppfattet som en kriminell, fortsetter han med å være kriminell – *det er jo det han er*.

Dette er også overførbart til unge narkotikamisbrukere. Hans Olav Fekjær siterer i sin bok ”Rus” en ung jente, som ganske godt illustrerer resultatet av stempling og stigmatisering:

«Jeg må være narkoman. For ellers er jeg jo ingenting, bare et null med dårlig ungdomsskoleeksamen som ingen vil ansette i en jobb. Når jeg er narkoman, skjønner jo alle hvorfor jeg ikke greier det som alle andre greier.»

(Fekjær, 2009, s 123)

Stopp og sjekk-metoden

Elisabeth Myhre Lie (2011) har i sin bok om kriminalitetsforebygging tatt for seg stopp og sjekk-metoden. Dette er en forebyggingsmetode politiet bruker, særlig mot ungdom de mistenker for narkotikakriminalitet. Metoden handler i stor grad om å stanse mistenkelige ungdommer, gjerne kjenninger og personer som ser ut som narkotikamisbrukere. Ofte kan det ende med at politiet ransaker, pågriper og bøtelegger.

«Den politiansatte fortalte meg...at stopp og sjekk av enkeltungdom også hadde til hensikt å gjøre dem mindre attraktive å være sammen med for andre ungdommer.»
(Myhre Lie, 2011, s. 88)

Det er flere sider ved denne metodikken som er problematisk. For det første er det en etisk problemstilling ved å bruke enkeltmennesker for å oppnå et mål. Jeg har allerede drøftet det i forhold til straffens allmennpreventive funksjon.

For det andre er det problematisk sett fra et kriminalitetsforebyggende perspektiv. Forebygging handler i stor grad om å legge til rette for økt følelse av tilhørighet i samfunnet. Stigmatisering er i så måte en motarbeidelse av viktige forebyggende mekanismer (Myhre Lie, 2011).

Tvangsmidler som straff

Tvangsmidler er ment som hjelp i politiets etterforskning. Eksempler på tvangsmidler er pågripelse og ransaking etter straffeprosessloven. For de som rammes av disse kan det oppleves som et stort inngrep. Å bli pågrepet og satt i arrest kan føles som en straff for unge mennesker og kan helt sikkert være med å avskrekke ungdom fra å begå nye lovbrudd. Men dette er en bruk av tvangsmidler som er i mot intensjonen bak hjemlene og dermed rettstridig. (Fredriksen, 2011)

Som politi kan man dermed ikke bruke slike tvangsmidler for å forebygge kriminalitet, men som hjelpemidler i etterforskningen av straffesaker i tråd med den enkelte bestemmelses hensikt.

Det symbolske rundt straffen

I tillegg til å virkninger i form av avskrekking og individualprevensjon, har også straffen en symbolsk side. Narkotikaloggivningen formidler myndighetenes holdning til narkotika.

Trusselen om straff har ført til at folk flest har en negativ holdning til narkotika (Andenæs, 1996). Man ønsker at befolkningen skal være negativ til narkotika, blant annet for å hindre nyrekruttering. Samtidig kan det føre til at folks generelle holdninger til narkotika også rammer ens menneskesyn og holdning overfor rusavhengige.

AVSLUTNING

«Mitt eget utgangspunkt er at straff bare kan forsvares i den utstrekning den har nyttevirksomheter for samfunnet, i første rekke at den bidrar til å forhindre uønskede handlinger.» (Andenæs, 1996, s. 15)

Jeg har i denne oppgaven sett på straff og narkotikaforbrytelser og i hvilken grad straffen kan virke forebyggende på ungdom. Narkotikabruk blant ungdom hadde en markant økning utover 90-tallet. De siste årene har man sett en nedgang, og færre skoleungdommer i Norge oppga i 2008 at de har prøvd eller bruker cannabis om man sammenligner med toppen rundt årtusenskiftet.

Gjennom sammenligning av statistikker var det vanskelig å finne klare trekk som viser virkningen av politiets innsats i form av straff. Svenske undersøkelser viser at blant ungdom mellom 15 og 19 år som straffes for narkotikalovbrudd, vil 46% av disse begå nye lovbrudd innen tre år (Granath, Svensson & Lindström, 2003). Tallene viser at for mange har ikke straffen den individualpreventive virkningene man ønsker å oppnå ved å straffe. For andre virker det. Det er også enighet om at straffen har en viss avskrekkende effekt og kan hindre at folk prøver narkotika (Andenæs, 1996).

Det ser ut som det er andre faktorer som er vel så viktige som trusselen om straff. Bruken av narkotika svinger, og svingningene må nok ses i sammenheng med livsstil blant ungdom, trender i samfunnet og sosiale forhold.

Sammenligner man land som helt eller delvis har avkriminalisert narkotiske stoffer ser man svingninger i bruken på lik linje med land som fortsatt fører en streng politikk. At ikke bruken har økt markant i land som har avkriminalisert narkotika viser at Andenæs muligens har rett når han sier at man har hatt for stor tro på straffens evne til å virke forebyggende. Samtidig har man ikke nødvendigvis blitt kvitt alle problemene knyttet til narkotika om man har fjernet straffen. Det er også slik at man ikke uten videre kan sammenligne land, da det blant annet er geografiske, demografiske, kulturelle og sosiale ulikheter mellom nasjoner.

Straffen i seg selv har som hensikt å ha en forebyggende effekt. Blant annet kan straffens lengde og risikoen for å bli oppdaget virke inn på om ungdom velger å begå kriminalitet eller ikke. Når det gjelder narkotika, vil man ha tilfeller der disse mekanismene ikke fungerer på lik linje med andre forbrytelser. Flere unge har et avhengighetsforhold til stoffet og det er også andre faktorer som spiller inn, blant annet nysgjerrighet, søken etter spenning og gruppepress.

Det er aldri lett å måle forebygging, om det i det hele tatt lar seg gjøre. Enkelt er det heller ikke å trekke konklusjoner når man skal se på straffens forebyggende evne. Flere faktorer spiller inn når det kommer til ungdoms rusvaner. Man må også huske på at politiet og strafferettspleien for øvrig ikke er alene om å drive forebyggende tiltak mot unge rusmisbrukere. En eventuell nedgang i bruk kan ha sin årsak i andre faktorer enn trusselen om straff.

Politiet må samarbeide med andre offentlige etater om man skal lykkes, og samhandlingen mot dette komplekse problemet må skje i en symbiose. Rusmiddelproblematikken er sammensatt, og det finnes ingen enkle løsninger. Barnevernet og skolen er viktige samarbeidspartnere, i tillegg til kommunene:

«Rusmiddelforebygging kan ikke ses uavhengig av annen forebygging og den viktigste innsatsen skjer i den enkeltes nærmiljø, noe som gir kommunene et spesielt ansvar» (Egge, Barland, Ruud & Haaland 2008).

Det er ingen tvil om at å straffe unge narkotikamisbrukere og drive urovirksomhet blant denne gruppen kan virke effektivt og holde miljøer i sjakk. Samtidig kan føre til økt marginalisering og stigmatisering. Enkeltungdom blir ofret for at andre skal skremmes. Det er flere betenkeligheter ved bruken av stigmatisering, og spørsmålet blir om målet helliger middelet.

En nøkkel i personorientert forebygging er å analysere og avdekke ungdomsmiljøer som begår eller står i fare for å begå kriminelle handlinger (Myhre Lie, 2011). Denne oppgaven har gitt meg økt kunnskap omkring straffens rolle i arbeidet med narkotikaforebygging, med dens begrensinger, muligheter og utfordringer.

KILDER

Andenæs, J. (1996). *Straffen som problem*. Falun: Exil

Andenæs, J. (1976). *Statsforvaltningen i Norge*. Oslo: Tanum-Norli

Christie, N. & Bruun, K. (1985). *Den gode fiende: Narkotikapolitikk i Norden*. Stavanger: Universitetsforlaget

Dalland, O. (2000). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Egge, M., Barland, B., Ruud, M.E. & Haaland, T. (2008). *Kriminalitetsforebygging blant barn og unge i storbyene*. Oslo: NIBR/Politihøgskolen

Fekjær, H. O. (2009). *Rus: bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Finne Vedøy, T. & Skretting, A. *Ungdom og rusmidler: Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968-2008 (SIRUS-rapport nr. 5/2009)* Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning

Fredriksen, S. (2011) *Straffeprosessuelle tvangsmidler i et forebyggingsperspektiv*. Oslo: Politihøgskolen. Upublisert (Pensumhefte PHS Forebyggende oppgaver)

Granath, S., Svensson, D & Lindström, P. (2003). *Polisens innsatser mot narkotikabrottsligheten*. (2003:12) Stockholm: Brottsforebyggande rådet, information og forlag

Greenwald, G. (2009). *Drug decriminalization in Portugal: Lessons for creating fair and successful drug policies*. Washington D.C: Cato Institute

Hauge, R. (1993). *Kriminalitetens årsaker*. Oslo: Universitetsforlaget

Hauge, R. (2007) Stempling og stigmatisering. I: L. Finstad & C. Høigård (Red.), *Kriminologi*
Oslo: Pax

Holme, I.M. & Krohn Solvang, B. (1996). *Metodevalg og metodebruk*, Oslo: Tano

Hibell, B, Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi & A., Kraus, L. (2009) *The 2007 ESPAD Report: Substance use among students in 35 European countries*
Stockholm: CAN

Kippe, H. & Seiersten, A. (2010). *Alminnelig strafferett*, Høvik: Vett og viten

Kjeldsen, T., Sundvoll, A. & Øiseth, O. (2009). *Tegn og symptomer på misbruk av narkotika eller andre rusmidler*. Høvik: Vett og viten

Larsson, P. (2011) Narkotikakriminalitet: Trusselbilder og realiteter. *Rus og samfunn 4/2011*

Legemiddeloven (1992): *Lov av 1992 nr. 132 om legemidler m.v.* Oslo: Det juridiske fakultet

Politi-loven (1995): *Lov av 1995 nr. 53 om politiet*. Hentet 02.05.2013 fra URL:
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19950804-053.html>

Myhre Lie, E. (2011). *I forkant: kriminalitetsforebyggende politiarbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk

Ot.prop nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (straffeloven)* Oslo: Justis- og politidepartementet

Pedersen, W. (1998) *Bittersøtt*. Oslo: Universitetsforlaget

Politiinstruksen (1990) Alminnelig tjenesteinstruks for politiet. Hentet 02.05.2013 fra URL:
<http://www.lovdatab.no/for/sf/in/jd-19900622-3963.html>

Reinås, K. (2003). *Nederlandsk narkotikapolitikk: øyeblikksbilder fra en annen virkelighet*. Valdres: Pax forlag

Straffeloven (1902): *Lov av 22. mai 1902 nr. 10 om almindelig borgelig straffelov*. Oslo: Det juridiske fakultet

Waal, H. (1984) *Hvor farlig er hasj? Om helsemessige og sosiale virkninger av cannabis*. Kolbotn: Aschehoug/Tanum-Norli

Selvvalgt pensum

Reinås, K. (2003). *Nederlandsk narkotikapolitikk: øyeblikksbilder fra en annen virkelighet*.

Valdres: Pax forlag

(190 s.)

Hibell, B, Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi & A., Kraus, L. (2009) *The 2007 ESPAD Report: Substance use along students in 35 European countries*

Stockholm: CAN

s. 88-94, 121-138, 163-170 (30 s.)

Granath, S., Svensson, D & Lindström, P. (2003). *Polisens innsatser mot narkotikabrottsligheten*. (2003:12) Stockholm: Brottsförebyggande rådet, information og forlag

s. 9-40 (31 s.)

251 sider totalt